

IZSELJEVANJE IZ FURLANIJE JULIJSKE KRAJINE V AVSTRALIJO

Francesco Fait

Za migracijski tok iz Italije proti Avstraliji je značilno, da je sprva – konec devetnajstega stoletja – komaj zaznaven in da se tudi v naslednjih nekaj desetletjih ne razvije prav izrazito. Do preobrata pride šele po koncu druge svetovne vojne, ko se začne številčno, če ne celo množično izseljevanje v to deželo. Povedano v številkah, je njegova podoba in dinamika skozi različna obdobja takšna: leta 1891 se v Avstralijo izseli skoraj štiri tisoč Italijanov, nekaj več kot osem tisoč jih v to deželo odrine leta 1921, leta 1933 pa jih odpotuje šestindvajset tisoč sedemsto. (1) Od teh števil – ki so razmeroma skromne, čeprav pričajo o naraščajočem zanimanju za Avstralijo, opaznem zlasti v tridesetih letih, na kar je vplivala migracijska politika Združenih držav Amerike, katere skrajni ukrep, sprejet z namenom omejevanja priseljevanja, je bil sistem kvot – se močno razlikujejo izsledki popisa prebivalstva, izvedenega leta 1981, ki potrjujejo, da je štela italijanska skupnost v Avstraliji 603.241 oseb, kar znaša 4,1-odstotni delež vsega takratnega avstralskega prebivalstva, pri čemer je bilo izmed oseb italijanske narodnosti 282.784 rojenih v Italiji, medtem ko je bilo predstavnikov druge in tretje generacije približno 258.733 oziroma 61.724. (2)

Takšnemu skokovitemu porastu števila Italijanov v Avstraliji je botrovalo predvsem množično izseljevanje, ki se je začelo po drugi svetovni vojni in katerega posledica je bila, da je avstralska populacija, rojena v Italiji, ki je leta

1947 štela triintrideset tisoč šeststo oseb, leta 1954 obsegala že sto dvajset tisoč, leta 1961 pa celo dvesto osemindvajset tisoč oseb. (3) Na tak porast migracijskega toka je vplivalo več med seboj povezanih dejavnikov: po eni strani je šlo za potrebe Avstralije, ki je po preobratu na področju migracijske politike leta 1947 (ko je bila delno razveljavljena *White Australian Policy*, ki je tradicionalno podpirala le priseljevanje pripadnikov anglo-keltskih narodnostnih skupin, migracijske tokove iz drugih območij pa zavračala ali jih celo preganjala) svoje meje odprla delavcem iz vseh evropskih držav; po drugi strani pa za potrebe Italije, ki je morala zmanjšati stopnjo brezposelnosti že zato, da bi se izognila izbruhu socialnih nemirov, in ki je vsem, ki so bili pripravljeni zapustiti domovino, pot tako rekoč tlakovala z zlatom. Rezultat teh sovpadajočih potreb na področju mednarodnega preseljevanja delovne sile je bil sporazum o vodeni emigraciji, ki sta ga avstralska in italijanska vlada podpisali 29. marca 1951. Ta je do leta 1964, ko je prenehal veljati, približno štiriinštirideset tisoč Italijanom omogočil ali vsaj močno olajšal izselitev v Avstralijo. Vendar je treba poudariti, da je bilo organizirano izseljevanje le del širšega pojava izseljevanja iz Italije v Avstralijo, ki je obsegal še tok samostojnega izseljevanja, spontanega in v zasebni režiji, saj je ta v istem obdobju zajel še približno dvesto osemdeset tisoč Italijanov. (4)

Migracijski tok iz Furlanije Julijske krajine po svojih značilnostih sovpada in je del izseljevanja iz celotne države vse do konca druge svetovne vojne, ko se

zaradi sprememb vzhodne državne meje in okoliščin, ki spremljajo te pretrese, močno okrepi in postane glede na druga italijanska območja izseljevanja samostojen oziroma poseben pojav, pa tudi notranje razčlenjen. Prav ta izrazita notranja razčlenjenost opravičuje rabo izraza izseljevanje v množini: ni namreč pretirano reči, da so po drugi svetovni vojni Furlanijo Julijsko krajino zajela *izseljevanja* v Avstralijo, in razlikovati med tremi tokovi, tremi vrstami migracije: gre za izseljevanje – prvič – Istranov, prebivalcev Reke in Dalmacije, – drugič – Tržačanov (in v manjši meri Goričanov) in – tretjič – Furlanov.

V tem prispevku bom poskušal pojasniti in predstaviti ta pojav prav z vidika njegove kompleksnosti. Po uvodu, v katerem bom opozoril na sledi, ki so jih v Avstraliji zarisali Furlani, prebivalci Julijske krajine, Reke, Dalmacije in Istrani (5) vse od začetkov izseljevanja v Avstralijo do druge svetovne vojne, bom poskušal kakovostno in količinsko opredeliti tokove *izseljevanja* iz Furlanije Julijske krajine proti »najnovejši celini« v povojnem obdobju ter pojasniti vzroke, razloge, ki so pripadnike vsake izmed treh skupin vodili k odločitvi, da zapustijo domovino.

Glede okoliščin in izkušenj, ki so sledile prvi fazi – odločitvi in potovanju – , to je glede stika z novim okoljem in nastanitvijo v Avstraliji, bom skušal povzeti ključne trenutke, temelje zgodovine furlanskih in julijsko-dalmatinskih izseljencev z modeli ali interpretacijskimi paradigmi, izpeljanimi iz pričevanj samih protagonistov te zgodbe. Zaključil bom z ugotovitvami o migracijski dinamiki od šestdesetih let do danes in na kratko obravnaval pojav vračanja v

domovino, tako pred kot po letu 1967, to je letu preobrata, ko število vrnitev v Furlanijo Julijsko krajino preseže število odhodov (na tem območju pride glede na italijansko povprečje do preobrata razmeroma zgodaj).

Furlanski in julijsko-dalmatinski priseljenci v Avstraliji od konca devetnajstega stoletja do izbruha druge svetovne vojne

V osemdesetih letih devetnajstega stoletja odide v Avstralijo malo Italijanov, vendar so med temi dokaj številčni Furlani, v Sydney jih namreč aprila leta 1881 prispe približno dvesto (Benečanov in Furlanov). To skupino, ki je štela skupno 317 oseb, je leta 1880 nanovačil neki francoski prevarant in je bila sprva namenjena na tihomorske otoke. Najprej so se izkrkali na Bismarckovem otočju, nato na Novi Kaledoniji. Med napornim potovanjem in obupnimi razmerami v krajih, kjer naj bi nanje čakal nekakšen raj na zemlji, je življenje izgubilo približno sto potnikov, preživeli pa so nazadnje našli zatočišče v *Agricultural Hall*, skladišču za volno in žita v pristanišču v Sydneyju. Tu so posameznikom dodelili različna dela, predvsem pa so jih skušali ločiti med seboj, prepričati, da bi skupina osnovala svojo *enklavo* znotraj avstralske družbe, ki je bila tedaj zelo zaprta in je priseljence, ki niso bili anglosaksonskega izvora, zavračala. Vendar so bili vsi poskusi, da bi tesno povezanost članov skupine razrahljali, zaman in leta 1885, ko je zbrala dovolj prihrankov, je beneško-furlanska skupina uspela kupiti dvesto dvajset hektarjev veliko zemljišče v bližini kraja Lismore, prav tako v Novem Južnem Walesu, kjer je osnovala svojo

kolonijo, imenovano, seveda, *Little Italy*, ki je obstala vse do svetovne vojne. To je bilo naselje, ki se je ponašalo s svojo šolo, cerkvijo, igrišči za balinanje, zgradbami, sezidanimi po vzoru tistih iz domačih krajev, in ki je, dokler je obstajalo, posebej simbol »italijanske neodvisnosti v Avstraliji, vztrajanja in požrtvovalnosti priseljencev«. (6)

Zelo verjetno je, da je bilo nekaj Furlanov tudi v skupini, nanovačeni v severni Italiji leta 1891 in napoteni v Queensland, da bi na plantažah sladkornega trsa nadomestila staroselce s tihomorskih otokov, imenovane *Kanakis*, ki so živeli na tem območju, preden so jih v velikem številu (sedemnajst tisoč) izgnali iz Avstralije. (7)

V nekem avstralskem viru, ki navaja število »italijanskih moških, ki so se priselili v Avstralijo med letoma 1890 in 1940«, (8) je zapisano, da je bilo furlanskih priseljencev tisoč (od tega naj bi jih bilo 750 iz gričevnatega in 250 iz nižinskega območja Furlanije). Glede na to, da naj bi bilo vseh Italijanskih emigrantov v Avstralijo približno petindvajset tisoč, gre za razmeroma velik delež, hkrati pa je to število skoraj zanemarljivo, če ga primerjamo z velikostjo drugih migracijskih tokov iz Furlanije Julijske krajine, ki so se v tem obdobju usmerjali v druge države in so šteli več sto tisoč oseb. Duhovnik Mambrini, ki so ga cerkvene oblasti leta 1923 napotile, naj poizve in sestavi poročilo o približno dva tisoč Italijanah, naseljenih ob reki Herbert v bližini kraja Ingham v Queenslandu, je poročal, da je v tej skupini tudi deset Furlanov iz Vidma. (9)

Glede julijsko-dalmatinskih izseljencev obstajajo viri, ki poročajo, da je na »najnovejšo celino« prispelo 123 Tržačanov med letoma 1892 in 1899, (10) vendar ne navajajo, katere narodnosti so bili. Zato je dokaj negotovo, ali so bili Italijani, saj je bil Trst tedaj in vse do leta 1918, kot vemo, del narodnostno mešane državne tvorbe, to je Avstro-Ogrske monarhije. Razmeroma natančni podatki o julijsko-dalmatinskih priseljencih italijanske narodnosti v Avstraliji pa so navedeni v zgoraj omenjenem avstralskem viru, ki navaja število »italijanskih moških, ki so se priselili v Avstralijo med letoma 1890 in 1940«. Na podlagi teh naj bi bilo: 60 priseljencev iz Trsta, 530 iz Istre in 40 iz območja Zadra. (11) Ta vir je tudi ne glede na pravkar navedene podatke izjemno zanimiv, saj v delu, posvečenem Dalmaciji, poroča o migracijskih tokovih iz tega območja (ki je bilo tedaj del Avstro-Ogrske monarhije, po prvi svetovni vojni pa je pripadlo Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev). Iz Dalmacije naj bi se skupno izselilo kar 3.440 moških italijanske narodnosti, kar bistveno presega skupno število izseljencev iz Furlanije in Julijske krajine.

Glede medvojnega obdobja razpolagamo z drugimi viri in po podatkih preglednice, naslovljene »odstotna porazdelitev italijanskega izseljevanja v čezoceanske države ter v Oceanijo ali Avstralijo«, naj bi izseljenski tok iz Julijske krajine v obdobju med letoma 1920 in 1939 obsegal 1,08-odstotni delež vseh izselitev iz države, (12) oziroma nekaj več kot petsto oseb izmed približno osemindvajset tisoč oseb, kolikor naj bi bilo vseh izseljencev. Na žalost pa za to obdobje nimamo nobenih virov in torej podatkov v zvezi z obstojem ali

obsegom izseljevanja v Avstralijo slovenskih in hrvaških prebivalcev iz območja, ki je izpod avstro-ogrske prešel pod italijansko oblast. Velja sicer, da tudi ta pojav ni bil zanemarljiv, a ocene glede števila izseljencev se zelo razlikujejo, tako da ga je količinsko težko opredeliti. (13)

Obdobje po drugi svetovni vojni in izseljevanja iz Furlanije Julijske krajine: istrski, reški in dalmatinski izseljenci

Kronološko je prvi izmed treh migracijskih valov, ki so se po koncu druge svetovne vojne iz Furlanije Julijske krajine usmerili proti Avstraliji, zajel julijsko-dalmatinsko prebivalstvo območij, kjer je bila v povojnem obdobju vzpostavljena začasna jugoslovanska upravna oblast in ki so s podpisom mirovne pogodbe z dne 15. februarja 1947 tej državi tudi dokončno pripadla. Šlo je torej predvsem za Zadrčane, Rečane in Istrane (pretežno Puljčane), ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove, ter v manjši meri za prebivalce »cone B« Svobodnega tržaškega ozemlja, od koder se je množično izseljevanje italijanskega prebivalstva začelo jeseni 1953.

Avstralija je julijsko-dalmatinske priseljence sprejela zelo velikodušno, vključila jih je v *Australian Displaced Persons Scheme* in jih obravnavala skupaj z drugimi begunci, prispelimi predvsem iz ZSSR in iz balkanskih držav: v obdobju med letoma 1947 in 1952 je »najnovejša celina« sprejela skupno sto sedemdeset tisoč tako imenovanih *displaced persons*. (14)

Kot že omenjeno, se je preobrat v avstralski demografski politiki zgodil leta 1947 na pobudo ministra za imigracijo Arthurja Augustusa Calwella. Avstralija je namreč za vnovičen zagon in rast svojega gospodarstva potrebovala svežo delovno silo, zahtevali so jo tudi veliki vsedržavni infrastrukturni projekti (pomislimo samo, da so se širine železniških tirov tedaj razlikovale od države do države Avstralske zveze). Vzporedno je bilo treba začeti izvajati takrat ključni program »*populate or perish*«, to je spodbuditi takšno demografsko rast, ki bi lahko zajela invazijo azijskih priseljencev, nezaželenih zlasti po šokantnem bombardiranju Darwina s strani Japoncev februarja leta 1942. (15) Calwell se je sicer zavzemal za to, da bi se priseljevali večinoma Britanci po formuli »deset Britancev na vsakega nebritanskega priseljenca«, (16) vendar se je morala Avstralija zadovoljiti tudi s priseljenci iz južne in vzhodne Evrope, ki so bil po drugi strani kot *displaced persons* v tako brezupnem položaju, da so pristali na klavzulo, ki jim je nalagala, da morajo po prihodu vsaj dve leti opravljati delo, ki jim ga je dodelila avstralska vlada.

Migracijske tokove *displaced persons* je usmerjala in nadzorovala posebna mednarodna organizacija – *International Refugee Organization* (IRO), ki je od julija 1947 do decembra 1951 napotila skoraj devetsto tisoč beguncev v sedemnajst različnih držav, in sicer v Avstralijo, Kanado, Izrael, Združene države Amerike, Veliko Britanijo, Francijo, Argentino, Brazilijo ... (17) IRO je bila mednarodna institucija s sedežem v Ženevi, ustanovljena leta 1947, ki je delovala v okviru OZN. Beguncem je zagotavljala podporo in varstvo pri

izseljevanju, kasneje pa jim je pomagala tudi pri vrnitvi v domovino ali pri vključevanju v družbeno okolje države gostiteljice ali pri nadaljnjem izseljevanju v tretje države. Za mednarodna množična preseljevanja je uporabljala svoja lastna plovila, v času največjega obsega svoje dejavnosti jih je posedovala štirideset, pri čemer je šlo pretežno za dotrajane ladje, ki so jih zavezniki med vojno uporabljali za prevoz vojakov in orožja. (18)

Tok reških, dalmatinskih in istrskih beguncev v Avstralijo je bil le eden izmed mnogih virov, iz katerih se je napajal ta »neobičajen migracijski val«, ki je v povojnem obdobju zajel množico ljudi z enako usodo, pogosto označeno z biblijskim izrazom izgon. (19) Natančne količinske opredelitve tega vala še ni mogoče oblikovati, dovolj verodostojna pa je ocena, da je pojav zajel približno četrto milijona ljudi. (20) Zelo verjetno je, da število 3.167, kolikor naj bi bilo po avstralskih virih brezdomovincev, (21) ki so se iz Istre in Dalmacije ob podpori IRO priselili v Avstralijo, ne ustreza resničnosti, morda je bilo teh oseb bistveno več. To je posledica dejstva, da je bilo pravni položaj beguncev italijanske narodnosti težko opredeliti, zato so bili pogosto uvrščeni v neustrezne kategorije priseljencev, to je med brezdomovince ali med Jugoslovane, znotraj katerih jih je danes težko ali celo nemogoče identificirati in jih prišteti v ustreznjšo skupino, to je med italijanske priseljence.

Kakor koli, dejstvo je, da je organizacija IRO dokaj pozno, in sicer šele konec leta 1949, sklenila, da bo pri preseljevanju podprla tudi istrske in dalmatinske begunce, saj je vse do takrat dvomila glede njihovega statusa.

Prištevala jih je med begunce, a med »neobičajne« begunce, ki so sami izbrali, da se bodo iz območij, ki so pripadla drugi državi, izselili in s tem ohranili državljanstvo, ki so ga pridobili ob rojstvu. (22) Zato se je izseljevanje istrsko-dalmatinskih beguncev začelo šele v letih 1950 in 1951, spremljale pa so ga izjemne logistične težave: kdor se je odločil za to pot, je moral zapustiti begunsko središče, v katerem je živel, in se prijaviti v centrih organizacije IRO – dva od teh sta bila organizirana v krajih Bagnoli in Cinecittà – , od koder so bili nato napoteni v določeno državo. Navadno so se vkrcali v Neaplju ali Genovi, pogosto pa tudi v nemškem pristanišču Bremenhaven. Dneve ali tedne pred odhodom so bili prisiljeni preživeti v begunskih taboriščih, postavljenih v bližini pristaniških mest. Tem selitvam od ene do druge začasne in neudobne nastanitve je sledilo neskončno dolgo potovanje z ladjami, s katerimi je razpolagala IRO in ki so bile tako dotrajane, da – kot na primer *Skaubryn* – »niso razpadle le po čudežu«. (23) Na krovu teh krip so se ljudje umivali z morsko vodo, razmere so bile neznosne, dogajalo se je vse mogoče. Potniki ladje *Hellenic Prince*, ki je iz Neaplja odrinila decembra 1950, so na primer doživeli požar, okvaro hladilnikov, zaradi katere se je pokvarila večina hrane, upor obupanih potnikov, ki ga je posadka zadušila z vodnimi curki. (24)

To prvo obdobje so izseljenci torej doživljali le kot nadaljevanje zle usode, kot neskončno mukotrпно potovanje in preživljanje bolj ali manj dolgih obdobj v začasnih begunskih taboriščih, v katerih je pogosto vladala zmešnjava in nered (ta izkušnja se je nadaljevala še potem, ko so že prispeli v Avstralijo, saj so bili

tu vnovič uvodoma nastanjeni v zbirnih centrih za priseljence). Kljub temu pa so že v tej fazi mnogi občutili, da se je stik s preteklostjo prekinil, da začenjajo novo življenje, čeprav sprva še negotovo in s težavo, a v novi in oddaljeni deželi, daleč od rojstnega kraja, v deželi, ki je bila videti prijazna in mirna, v kateri so upali, da si bodo ustvarili novo prihodnost. Eden izmed izseljencev iz Reke se tako spominja razpoloženja, ki je zajelo njega in njegovo družino takoj po prihodu v Avstralijo:

»V Melbourne smo prispeli decembra 1950. V naših srcih je veliko upanja. Od ljudi nismo zahtevali, naj nas imajo radi, naj nas posvojijo; mi smo želeli postati del te dežele, da bi lahko rekli: to je in bo naša domovina, dom naših otrok in naših vnukov«.

(25)

Obdobje po drugi svetovni vojni in izseljevanja iz Furlanije Julijske krajine: izseljevanje Tržičanov

Februarja 1952 je organizacija IRO prenehala s svojo dejavnostjo, vendar je bil decembra leta 1951 v Bruslju ustanovljen nov organ za opravljanje migracijskih storitev na mednarodni ravni: gre za Začasni medvladni odbor za evropske migracije, ki je bil naslednjega leta dokončno preimenovan v Medvladni odbor za evropske migracije (MOEM). (26) Med ustanovnimi članicami, vseh je bilo trinajst, sta bili tudi Italija in Avstralija, leta 1958 pa je odbor štel sedemindvajset članic. Glavna naloga MOEM je bila organizirano preseljevanje migrantov iz prenaseljenih evropskih držav v države – večinoma čezoceanske –, ki so zagotavljale urejeno priseljevanje. V skladu s tem ciljem je

odbor skrbel za vrsto storitev, povezanih z organizirano premestitvijo, kot so zaposlovanje, izbira, sprejem in namestitve delavcev. MOEM pa je poleg tega zagotavljal tudi storitve, povezane z izobraževanjem delavcev, organiziral je jezikovne tečaje in poklicno usposabljanje.

Tržaški MOEM je odigral ključno vlogo pri organiziranem izseljevanju kandidatov, pretežno iz severovzhodne Italije, v Avstralijo: da bi olajšal vse postopke, povezane z zbiranjem in napotitvijo kandidatov, je organiziral posebno podporno službo, ki je sodelovala z območno pristojnimi uradi za delo in z uradniki Avstralske komisije, ki so med izvajanjem izbirnih postopkov redno prihajali v Trst.

Izbirni postopki so bili zelo strogi in so v prvi fazi temeljili na zdravstvenih (pri čemer so bili zahtevani standardi izjemno visoki, tako da je bilo nemalo kandidatov izločenih samo zato, ker jim je manjkal en sam zob) in političnih merilih. Kandidat je moral opraviti razgovor, namenjen ugotavljanju, kakšne so njegove politične usmeritve in stališča, izsledki pa so bili preverjeni še z morebitnimi informacijami, ki jih je posredovala policija. Če se je izkazalo, da je kandidat naklonjen komunističnemu gibanju, je bil iz varnostnih razlogov nemudoma zavržen. (27) Le kandidati, ki so izpolnjevali ta dva pogoja, so bili vključeni v nadaljnje postopke, povezane s preverjanjem poklicnega ali strokovnega znanja, ki so jih neposredno izvajali uradniki Avstralske komisije. V primerih, ko je bila zahtevana posebna strokovna oziroma poklicna usposobljenost, so morali kandidati opraviti tudi praktične izpite. Če se je tudi

na tej stopnji dobro odrezal, je bil kandidat uvrščen na listo morebitnih migrantov, vendar je moral, preden se je lahko končno vkrcal na ladjo proti Avstraliji, opraviti še en zdravniški pregled in počakati, da dobi vabilo. Na podlagi podatkov Deželnega urada za delo in zaposlovanje v Trstu, ki se nanašajo na mesec december v letu 1954 in na celo leto 1955, je mogoče razbrati, kako stroga merila so bila upoštevana pri opisanem izbirnem postopku in kolikšen je bil osip v različnih fazah: izmed 9.720 prijavljenih kandidatov je bilo izbranih le 5.023 (nekaj manj kot 50 %), le toliko jih je zadostilo vsem zahtevam in po uspešno opravljenih preizkusih prejelo vabilo za vkrcanje. (28)

Osnovna pravna podlaga za izseljevanje prebivalcev iz Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine (in seveda vseh drugih Italijanov) v Avstralijo po drugi svetovni vojni je bil dvostranski sporazum o organiziranem izseljevanju med Italijo in Avstralijo, ki sta ga ti državi podpisali 29. marca 1951. Prekinjen je bil konec leta 1952, in sicer zaradi nemirov, ki so julija tega leta izbruhnili v zbirnem centru za priseljence v Boneigilli, oktobra pa v Sydneyju, zaradi razočaranj med italijanskimi priseljenci, ker razmere v Avstraliji niso bile v skladu z njihovimi pričakovanji. Vnovič se je sporazum začel izvajati, a le delno, marca 1954, v celoti pa decembra tega leta. Deset let kasneje je dokončno prenehal veljati.

Kot sem povedal že uvodoma, je Italija v povojnem obdobju vsem, ki so bili pripravljene emigrirati, pot tako rekoč tlakovala z zlatom: med junijem 1946 in marcem 1951 je sklenila deset mednarodnih sporazumov s področja

emigracije, povečini z evropskimi (Belgijo, Francijo, Švedsko, Nizozemsko ...), pa tudi s čezoceanskimi državami (na primer z Brazilijo in, kot smo pravkar videli, z Avstralijo). (29) To je bila posledica takratnega razmišljanja in gospodarsko-političnih okoliščin, v katerih se je izseljevanje kazalo kot možen vir blagostanja za prebivalstvo, ki je ostajalo v domovini. Izseljenci so bili karte, ki jih je bilo treba položiti na mizo, odigrati v dobrobit države. To je bila boleča, a neizogibna odločitev, potrebna »za izboljšanje življenjskih razmer prebivalstva in za doseg boljšega ravnovesja ter večje stabilnosti na celotnem trgu delovne sile«. (30) Te cilje je bilo treba zasledovati za vsako ceno, ne glede na morebitne dolgoročne družbeno-demografske in gospodarske posledice odhoda na mednarodni delovni trg številnih strokovnjakov, ki bi jih lahko zaposlili v okviru državnega gospodarstva. A to ceno je bila država pripravljena plačati, čeprav se mnogim odločitev ni zdela modra, tudi zato, da bi se izognila političnim in socialnim neredom, ki so ji grozili. Mariano Rumor je na tretjem kongresu stranke krščanskih demokratov, organiziranem leta 1949 v Benetkah, to je na tistem, na katerem je imel De Gasperi znani govor, v katerem je državljane pozval, naj gredo v svet, naj se naučijo tujih jezikov in poiščejo delo v tujini, ugotavljal:

»Strokovnjaki – genialni, kakršni so italijanski – uspejo najti svoje mesto in se uveljaviti v vitalnih vozliščih gostujoče države, s čimer omogočijo nova delovna mesta in zaposlovanje novih delavcev«;

nekvalificirani delavci pa, nasprotno, na mednarodnem trgu delovne sile

niso

»[...] niti iskani niti zaželeni: za proizvodni sistem so le balast, ki je takoj odložen na njegovo dno, ki ga bremeni v gospodarskem smislu in ki je razlog za politično skrb«.

(31)

Lahko bi torej trdili, da je eden izmed razlogov za to, da se je toliko Tržačanov od marca 1954 odločilo za odhod v Avstralijo, okoliščina, da so bili v to spodbujeni, da je bila pot izselitve v to državo dokaj preprosta. Kar je sicer res, vendar je treba kljub temu raziskati tudi druge morebitne razloge, ki so tisoče Tržačanov, Goričanov in Istranov (pretežno prebivalcev cone B Svobodnega tržaškega ozemlja) privedli do odločitve, da bodo stopili na to z zlatom tlakovano pot, na katero so jih državniki usmerjali.

Tu naj opozorim, da se je iz Furlanije Julijske krajine v obdobju med letoma 1954 in 1961 in v organizaciji MOEM izselilo devet tisoč šeststo oseb. Izmed teh jih je bilo približno 5 % iz Goriške pokrajine, približno 21 % iz območij, ki so pripadla Jugoslaviji, medtem ko je delež izseljencev iz Tržaške pokrajine presegal 67 odstotkov. (32) Glede Goričanov (kot tudi Furlanov, katerim se bom posvetil v nadaljevanju) lahko upravičeno domnevamo, da so bili bistveni razlogi za izseljevanje ekonomske narave ali kakor koli dejavniki, povezani s krizo na trgu delovne sile. Kar zadeva Istrane, povečini rojene v občinah iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, ki so bile sprva pod jugoslovansko upravo, z Londonskim memorandumom pa so dokončno pravno pripadle tej državi, je šlo najbrž za iste vzroke, ki so botrovali izseljevanju iz teh območij že v letih 1950 in 1951. Glede Tržačanov pa je treba ugotoviti, da so se

za izseljevanje odločali zaradi spleta gospodarskih, političnih in celo emotivnih razlogov.

A naj poudarim, da so bili ključni razlogi gospodarske narave, povezani z okoliščinami, ki jih zazna najprej in največ ljudi, to je z razmerami na trgu delovne sile. Te so se močno zaostrole, ko so jeseni leta 1953 ostali brez zaposlitve številni uslužbenci birokratsko-administrativnega aparata Zavezniške vojaške uprave. Po podatkih raziskave, ki jo je izvedel tržaški urad za delo in ki se nanaša na obdobje med letoma 1950 in 1953, je bilo na tem območju, ki je štelo dvesto osemdeset tisoč prebivalcev, približno osemnajst tisoč brezposelnih, kar znaša šest odstotkov prebivalstva. Ta podatek sam po sebi še ni vznemirljiv. Dramatične dimenzije pa doseže, če k tem šestim odstotkom prištejemo še »virtualne« brezposelne osebe, to je tiste, ki spadajo v skupino tako imenovane »maskirane brezposelnosti« in ki obsega vse osebe, katerih delovno mesto je bilo tako ali drugače neločljivo povezano z birokratsko-administrativnim aparatom Zavezniške vojaške uprave: gre za tako imenovane zaposlence *Betfor and Trust*, to je uslužbenke uradov in zaposlene v podpornih ter storitvenih dejavnostih, namenjenih ameriškim in angleškim vojakom, gasilce, pripadnike enot za razminiranje, in predvsem za pripadnike civilne policije, imenovane *cerini*. Teh je bilo približno šest tisoč, med Tržačani pa niso bili priljubljeni, saj so naloge, ki so jim jih zaupali zavezniki, izvajali zelo goreče. Trije izmed teh so bili osumljeni, da so streljali na množico med nemiri novembra leta 1953, zato so bili med prebivalci tako osovraženi, da je bilo treba za njihovo izselitev

poskrbeti po hitrem postopku. Najprej so jih odpeljali v London, od tam pa so odpotovali v Fremantle. Tem nekdanjim policistom se je v Avstraliji pridružilo še 41 kolegov, ki so v Sydney prispeli februarja 1955. (33)

Ob novici, da bo Zavezniška vojaška uprava ukinjena, so se mnogi ob razočaranem spoznanju, da zamisel o Svobodnem tržaškem ozemlju ne bo uresničena, z bali – kasneje se je izkazalo, da neupravičeno –, da bo odhodu zaveznikov sledil propad tržaškega gospodarstva. Prebivalci so se počutili izgubljene, predvsem tiste Tržičane, ki so sodelovali z Zavezniško vojaško upravo in si na ta način služili kruh, je zajel črn brezup. A razlog za povezanost z zavezniški najbrž ni bil le ekonomske narave, segal je namreč tudi v politično sfero. Tržičani so njihovo upravo podpirali, ker »se niso mogli povsem identificirati z nobeno od konkurenčnih narodnostnih [in političnih] skupin«, kar je privedlo do »teženj po neodvisnosti, gibanju, ki je bilo naklonjeno dejanski uresnitvi STO in ki ga je podpiralo veliko prebivalcev«. (34) Mislim, da je treba tudi v tej luči – torej v smislu vpliva hladne vojne – razlagati množično izseljevanje Tržičanov, ki se je začelo marca 1954, in ne le – kot se običajno poudarja – v luči »tesnobe, včasih celo groze zaradi negotove prihodnosti«. (35) Pomemben dejavnik je namreč tudi vzdušje, prežeto z vseprisotnim političnim in ideološkim bojem, ki je bilo ljudem tuje, predvsem tistim, ki se niso prepoznali v nobeni izmed dveh nasprotujočih si strani. Ta nenavaden položaj je botroval polemikam, transparentom z napisi »Prihaja mati [to je Italija] in njeni

sinovi odhajajo«, izobešenim na ladjah z odhajajočimi emigranti, ki so na obalo pristanišča metali drobiž. Upoštevati je treba tudi posledice »tople vojne«, izgubljene in izbojevane, ter mirovnega sporazuma. Po njegovem podpisu, spremembah vzhodne meje in izseljevanju z območij, ki so pripadla Jugoslaviji, je Trst preplavilo sedemdeset tisoč beguncev. Njihova številčna prisotnost je seveda močno vplivala na zaostrovanje kriznih razmer na trgu delovne sile in stanovanj.

Ali bi lahko rekli, da so bili pristaši neodvisnosti, ki jim je bil politični in nacionalni boj, ki se je razplamtel v tistih letih, tuj ali so se od njega vsaj ograjevali, duhovni potomci Tržačanov iz avstrijskega obdobja? Ali je v njih dejansko mogoče prepoznati sledove tistega, kar je Giulio Sapelli označil kot »tisti kozmopolitski duh, temelječ na nadnacionalni kulturi, odprt proti najširšim obzorjem«? (36) Če je tako, bi lahko upravičeno sklepali, da je k odločitvi emigrantov, da zapustijo domovino, prispevala tudi takšna duhovna naravnost ali da je takšno odločitev vsaj podpirala.

Poleg tega je treba obravnavati še en dejavnik, za katerega je sicer prav tako težko reči, v kolikšni meri je vplival na izseljevanje, a prav gotovo ni nepomemben. Med množico, ki se je za izselitev odločila zlasti iz gospodarskih razlogov ali zaradi političnih okoliščin, je bila tudi skupina predvsem mladih in celo mladostnikov, ki jih je Avstralija izjemno privlačila, ki jih je začaralo hrepenenje po tej deželi. Ti so na potovanje gledali kot na dogodivščino, starše

in prijatelje so ob odhodu tolažili z besedami, pogosto povzetimi v spominih izseljencev: »Saj se vrnem čez par let!«.

Organizirano izseljevanje prebivalcev Julijske krajine, ki se je začelo spomladi leta 1954 in ki je zajelo nekaj manj kot deset tisoč oseb, pa je samo del obsežnejšega migracijskega toka proti Avstraliji. Ta je namreč obsegal tudi spontano ali svobodno izseljevanje v lastni režiji. Natančnega skupnega števila izseljencev, protagonistov prvega in drugega pojava, ni mogoče določiti, ocenjuje pa se, da je odpotovalo približno dvaindvajset tisoč oseb. (37)

Na podlagi tako imenovanih *Nominal Rolls*, to je seznamov potnikov, ki so se vkrcali na ladje v organizaciji MOEM, pa je mogoče natančno opredeliti strukturo te skupine emigrantov. Predvsem lahko ugotovimo, da gre za pojav, ki je zajel izjemno veliko ljudi, vendar je trajal razmeroma kratek čas. Vseh odhodov v letu 1945 – prva skupina se je vkrcala 15. marca – je bilo 2.127, naslednjega leta je zabeležen vrhunec, saj je v Avstralijo odpotovalo 4.380 oseb, nato pa je začelo število postopoma upadati, leta 1956 je bilo zabeleženih 1.643 odhodov, leta 1957 pa 879. Leta 1958 je število potnikov glede na zgornje podatke že zanemarljivo, vsega skupaj jih je bilo le 110. (38) Že na podlagi teh številk torej lahko ugotovimo, kakšen je bil razvoj tega pojava, ki se je razplamtel nenadoma in silovito, a je hitro zamrl. V teh okoliščinah mesto in opazovalci niso mogli ostali ravnodušni. Množični odhodi so zapustili močan vtis celo pri tistih, za katere lahko domnevamo, da niso bili pretirano čustveni.

Vittorio Vidali iz Milj, revolucionar in komunistični politični voditelj, je v svojem dnevniku tako opisal odhod ladje *Castelverde*, na krovu katere je v Avstralijo odpotovala prva organizirana skupina emigrantov:

»Potniki ladje Castelverde pošiljajo še zadnja sporočila in pozdrave, krilijo z rokami, žvižgajo, vpijejo, mahajo z robci in žepnimi svetilkami. Nič petja, nič veselja. Videti je, da se odpravljajo v vojno, na potovanje v neznano brez vrnitve. Končno se ladja premakne, Trst odhaja v Avstralijo, le kdo bi si mislil?«. (39)

Enega izmed odhodov je ganljivo opisal tudi tržaški pisatelj Giani Stuparich v svojem članku, objavljenem v časopisu »Corriere di Trieste« avgusta 1955:

»Srce mesta je bilo tam, v tistih pozdravih, priporočilih, v tistem slovesu: ves značaj tržaškega prebivalstva se je razkrival v tistih gestah, besedah in dejanjih ljudi, ki zmorejo biti duhoviti tudi takrat, ko jih oblivajo solze, živahni tudi takrat, ko jih zajame brezup. "*I vâ, i vâ e noi restemo ... sempre alegri e mai passion.../Gredo, gredo, mi pa ostajamo tu ... zmeraj veseli, nikoli obupani*", je ponavljal mlajši delavec z grenkobo v glasu in s solznimi očmi. "*Andé fioi, feghe onor a Trieste!!Pojdite, bodite v čast Trstu!*", je odhajajočim priporočal starejši delavec. In ostarela babica! Tam je stala, sorodniki so jo podpirali, in kar naprej spraševala, ali je Rico na krovu, kje je, ali ima okrog vratu privezan rdeči šal, ali pozdravlja, ali se smeje, ali bo potovanje do tja dol minilo mirno; še potem, ko se je ladja že oddaljila od brega in zaplula, ni hotela zapustiti pristanišča; ljudje so začeli med pomenki in objokovanji odhajati in jo priganjati: "*nonina, la se movi!!Nonica, premaknite se!*", a starka, ki so ji po licih polzele solze, je vztrajala na svojem mestu in ponavljala: "*Cossa che me toca veder!!Kaj sem morala doživeti!*". (40)

V veliki večini primerov (83,3 %) so se emigranti, ki so odhajali v Avstralijo v organizaciji MOEM, vkrcali v tržaškem pristanišču. Nekaj ladij je

odplulo iz Genove (15,3 %) in celo iz Neaplja (1,4 %). (41) Med potniki so bili tako moški kot ženske, odstotni delež enih in drugih je bil skoraj enak: vseh moških je bilo 56,5 %, žensk pa 43,5 %. Ker torej niso odhajali pretežno moški, to izseljevanje ni vplivalo na pojav, ki je sicer pogost v okoljih, od koder se ljudje izseljujejo, imenovan »feminilizacija«, zaradi katerega se dolgoročno poruši ravnovesje med spoloma, potrebno za normalen demografski razvoj. (42)

Pomemben podatek se nanaša tudi na starost potnikov, ti so bili razmeroma zelo mladi: kar 55 odstotkov jih je bilo starih do petindvajset let, 90 odstotkov pa jih je bilo mlajših od petintrideset let. (43) Ob tem je treba poudariti, da je bila starost eden izmed pogojev, določenih v dvostranskem sporazumu o emigraciji, sklenjenem med Italijo in Avstralijo. Ta je le izjemoma sprejemala tudi osebe, ki so zgornjo starostno mejo presegle. Sicer je veljalo, da neporočeni moški ne smejo biti starejši od 35 let, za neporočene ženske je bila ta meja 30 let, za zakonce brez otrok 35 let, za zakonce z otroki pa 45 let. (44) Takšna starostna struktura izseljencev je imela težke in dolgoročne demografske posledice za tržaško območje, staranje prebivalstva je še dolgo časa uničujoče vplivalo na njegovo gospodarstvo in socialno podobo.

Naslednja pomembna lastnost organiziranega izseljevanja se nanaša na strukturo izseljencev glede na njihovo poklicno kvalifikacijo in usposobljenost. V izbirnih postopkih so uspeli tisti moški kandidati, ki so posedovali zahtevano znanje oziroma ki so bili izučeni za zaželene poklice – delež kvalificiranih in polkvalificiranih delavcev je bil 47,4-odstoten –, ali tisti, ki so bili primerni za

opravljanje splošnih težaških del – delež nekvalificiranih delavcev je bil 52, 6-odstoten. Prvo skupino so sestavljali predvsem delavci, izučeni za poklice v metalurgiji, strojništvu, gradbeništvu in lesarstvu, pa tudi za poklice, potrebne v tekstilni, živilski in tiskarski dejavnosti. V drugi skupini pa je bila nekvalificirana delovna sila za dela v kmetijstvu (ti delavci so bili sicer v manjšini), v tovarnah, železarnah, v gradbeništvu in strojništvu. (45) Območje Julijske krajine je torej zapustilo ogromno kvalificirane delovne sile, s čimer je ta po eni strani izgubila svojo dotedanjo kapitalsko naložbo v »pripravo izseljenca«, ki obsega stroške družine in družbe za šolanje, zdravstveno oskrbo, poklicno usposabljanje itd., (46) po drugi strani pa utrpela dolgoročne posledice pospešenega padanja kakovostne ravni svoje delovne sile.

Glede žensk je položaj drugačen, saj se jim celo v primeru, da so posedovale določena strokovna ali poklicna znanja in veščine, sodelovanje v izbirnih postopkih za delavce pogosto ni obrestovalo glede na to, da je bil izid preveč negotov. Zanje je bilo priporočljiveje, da so kandidirale kot soproge, tako da so se lahko, če je soprogo dobil vabilo, vkrcale s celo družino. Kljub temu jih je bilo nekaj sprejetih tudi na podlagi njihove poklicne usposobljenosti: natančneje, gre za 18 % vseh žensk, starih med sedemnajst in štirideset let. V večini primerov so bile sprejete kot gospodinjske pomočnice, izmed tistih, ki jim je bila namenjena zaposlitev v industrijskih dejavnostih, pa je bilo največ tekstilnih delavk.

Obdobje po drugi svetovni vojni in izseljevanja iz Furlanije Julijske krajine: izseljevanje Furlanov

Kot rečeno, so se dejavnosti, povezane z organiziranim izseljevanjem v Avstralijo, ki jih je izvajal MOEM, nanašale na celotni severovzhodni predel Italije, zato lahko na podlagi podatkov, zbranih v virih v zvezi z delovanjem te organizacije, razberemo tudi, kakšna je bila struktura izseljencev iz Videmske in Pordenonske pokrajine.

Vendar je treba glede na ocene, da se je med letoma 1946 in 1958 iz Furlanije izselilo prek dvesto trideset tisoč oseb, (47) ugotoviti, da je bil delež, ki ga je v okviru tega vala zavzelo organizirano izseljevanje v Avstralijo – njegov obseg v obdobju od leta 1954 do leta 1961 je mogoče opredeliti na podlagi podatkov, zbranih v *Nominal Rolls*, to je v seznamih potnikov ladij, ki so iz Trsta, Genove in Neaplja odrinile proti Avstraliji – razmeroma majhen, saj gre le za tisoč štiristo oseb. (48) Sklenemo torej lahko, da so bile za Furlane zanimivejše druge države.

Glede deleža moških in žensk med furlanskimi izseljenci ne velja, kar smo ugotovili za Tržačane, prevladujejo namreč moški, žensk pa je nekaj manj kot tretjina, natančneje 31 %.

Kar zadeva pogostost izseljevanja po posameznih območjih lahko ugotovimo, da prihaja približno polovica izseljencev iz občin Videmske pokrajine in polovica iz občin Pordenonske pokrajine (ki je bila, kot vemo, kot upravna enota oblikovana šele kasneje, in sicer leta 1968). Po drugi strani iz

podatkov o skupnem številu izselitev med letoma 1946 in 1958 ne glede na namembno državo izhaja, da se je iz pordenonskega območja izselilo le 30 % Furlanov in kar 70 % iz videmskega območja. (49) Na podlagi tega lahko sklepamo – kljub temu, da se podatka ne nanašata na enako dolgo časovno obdobje –, da je bil tok izseljevanja iz Furlanije v Avstralijo (poleg tega, da je v količinskem smislu drugotnega pomena) v okviru splošnega migracijskega gibanja, značilnega za to območje, nekoliko poseben. Če podrobneje preučimo podatke za Pordenonsko pokrajino, opazimo, da je bilo izseljevanje v Avstralijo razmeroma močno priljubljeno zlasti v nekaj občinah na jugu pokrajine, ki mejijo na Benečijo: iz glavnega mesta in iz nekaterih izmed teh občin – Pasiano, Azzano Decimo, Sesto al Reghena, San Vito al Tagliamento in Morsano – je odšlo kar 60 % vseh izseljencev te pokrajine, ki so za svoj cilj izbrali Avstralijo. To, da delež odhodov iz Pordenonske pokrajine v to državo presega delež vseh odhodov ne glede na namembno državo iz tega območja, bi morda lahko pojasnili z vplivom, ki ga je imela na to ozemlje sosednja Pokrajina Treviso. Prebivalci te so namreč izjemno dobro zastopani med izseljenci, ki so se iz dežele, v katero spada Treviso, sicer množično odločali za Avstralijo. Po drugi strani lahko glede Videmske pokrajine ugotovimo, da podobnih odstopanj glede porazdelitve po posameznih območjih tako rekoč ni. Nasprotno: med izseljenci, ki za namembno državo izberejo Avstralijo, so enakomerno zastopani prebivalci vseh občin, razen Vidma. Ta namreč prispeva nekaj manj kot petino vseh izseljencev iz te pokrajine.

Glede poklicne usposobljenosti izbranih moških iz podatkov izhaja, da so prevladovali nekvalificirani delavci. Tudi ta okoliščina se torej razlikuje od tiste, značilne za tržaške izseljence. Delež nekvalificirane delovne sile je 70-odstoten. Dobršen del teh delavcev (nekaj manj kot tretjina) je bilo izbranih za opravljanje del v kmetijskem sektorju, na poljih, v sadovnjakih, plantažah sladkornega trsa. Precej jih je namenjenih gradbeniškem sektorju, saj je Avstralija začela z izvajanjem večjih infrastrukturnih projektov, pospešeno je gradila ceste in železniške proge. Po številu jim sledijo tovarniški delavci, nato delavci v metalurgiji in strojništvu. Najmanj je delavcev, izbranih za najtežja dela, to je za delo v rudnikih in kamnolomih. Kvalificirani in polkvalificirani delavci dobijo zaposlitev v naslednjih sektorjih: metalurgija, strojništvo, proizvodnja električne energije, gradbeništvo, mizarstvo. Kar zadeva poklicno usposobljenost žensk, velja enako, kot je bilo ugotovljeno za izseljevanje iz tržaškega območja. Na podlagi podatkov, navedenih v potniških seznamih, torej ni mogoče sklepati o strokovni izobrazbi ali poklicni usposobljenosti Furlank, saj je bilo zanje ugodneje, da so morebitna znanja zamolčale in kandidirale kot soproge ali sorodniki. Z udeležbo v izbirnem postopku bi namreč tvegale, da bodo zavrnjene.

Stik izseljenskega vala po drugi svetovni vojni z »najnovejšo celino«

Če je bilo pri preučevanju migracijskega toka, usmerjenega v Avstralijo, z vidika območja odhoda, to je Furlanije Julijske krajine, smiselno ta pojav

razčleniti in ga obravnavati po posameznih skupinah izseljencev, pa lahko sklepamo, da so posebnosti, ki so opredeljevale tri različne skupine, postale s trenutkom vkrcanja, če ne že povsem nepomembne, vsaj v veliko manjši meri odločilne za nadaljnje izseljenske izkušnje. Zato bom v nadaljevanju skušal osvetliti uvodne faze življenja izseljencev v novi deželi ob upoštevanju ključnih okoliščin, za katere lahko domnevamo, da so bile skupne vsem izseljencem, čeprav so povzete izključno na podlagi pričevanj julijsko-dalmatinskih izseljencev, saj zapisanih spominov furlanske skupine, izseljene v Avstralijo, tako rekoč ni.

Nastanitev v zbirnem centru za priseljence je za mnoge – a ne za vse, saj so tisti, ki so se izselili samostojno, bodisi v lastni režiji bodisi ob podpori *sponsorja*, prve težave ob prihodu, povezane predvsem z nastanitvijo, morali reševati drugače – prva izkušnja in prvi stik z »novim svetom«. Zbirni centri so bili organizirani v opuščeni vojaških oporiščih ali taboriščih za vojne ujetnike. Sprva so bili namenjeni nastanitvi beguncev, nato pa priseljencev. Takšni centri so bili v mestih Bathurst, Liverpool in Greta v Novem južnem Walesu, v Williamstownu, Boneigilli in Fisherman's Bandu v Viktoriji ter v kraju Wacol v Queenslandu. (50) Stik z novim okoljem je bila travmatična izkušnja, vsakodnevno življenje v centrih so spremljale številne neprijetnosti in celo nevarnosti:

»Naše potovanje se je začelo v pristanišču v Melbournu. Po postanku v Seymouru smo po večurni vožnji prispeli v kraj Boneigilla. Že od daleč smo lahko videli barake iz

zarjavele pločevine, ki so čakale na nas. Takoj ko smo izstopili iz vagona, nas je zajel oblak tisočerih muh. Prava invazija, videti je bilo, da nas hočejo žive požreti. [...] Hrana, ki so nam jo pripeljali iz kuhinje, je bila, še preden je prispela do nas, polna črvov. Večina jedi je končala v smetnjaku.

Kmalu po prihodu je izbruhnila epidemija ošpic, pojavljala se je tudi otroška paraliza. Nihče nam ni dajal pojasnil, prišli so z rešilcem in odpeljali otroke, večkrat sploh nismo vedeli, zakaj«. (51)

Prve težave so bile torej povezane s hrano in z jezikom. V skoraj vseh pričevanjih se izseljenci spominjajo obupno slabih lokalnih jedi, ki so temeljile na ovčjem mesu, edinem in neskončnem živilu, skuhanem in zabeljenem z njegovo lastno maščobo, katere smrad je preplavalj vse prostore in se zajedal v oblačila in kožo:

»S to ovčetino so nam stregli dan za dnem: cvrta, kuhana, pečena in panirana. Oče je šel v menzo in zarobantil: "Že spet ta ovca!". Potem je vzel kos kruha in se vrnil v barako«. (52)

V kuhinji so se sicer trudili, a njihova dobra volja je večkrat obrodila rezultate, ki so bili še bolj neužitni od običajnih:

»Menzo je preplavilo začudeno mrmranje. Lahko si mislite, kakšen je bil izraz na obrazih ljudi, ki so ugotovili, da jim servirajo rdeče makarone z omako iz medu in sladkorja. Skoraj odveč je pojasnilo, da so bili kuharji Nemci«. (53)

V centrih je potekalo zbiranje delavcev za določena dela in nikakršno ali pomanjkljivo znanje angleškega jezika je bilo pogosto razlog za zadrege in nesporazume:

»Po nekaj tednih so me poklicali v urad za zaposlovanje. Potem ko sem tolmaču razložil, da sem v Italiji delal v ladjedelnici v Tržiču, so me, ker smo se sporazumeli, da se spoznam na ladje (v angleščini *ship*), kar se sliši podobno kot *sheep* (ovca), hoteli poslati za pastirja na obrobje puščave in mi na zemljevidu kazali lepa jezera. [...] Po pogovoru z drugimi izseljenci, ki so prihajali na obisk k družinam v centru, sem izvedel, da so tista jezera polna soli in ne vode in da imajo ladje, s katerimi naj bi delal, štiri noge«. (54)

Končno so moški dobili zaposlitev, dosegli so cilj, za katerega so bili pripravljene sprejeti tako težko odločitev, kakršna je izselitev. Vendar je šlo za garaške zaposlitve, pogosto v odročnih krajih, kjer so trpeli zaradi neusmiljenih podnebnih razmer in zaradi ločitve od družin, ki so ostajale v centrih. Opravljati so morali dela, nujno potrebna za razvoj avstralskega gospodarstva, ki jih domači prebivalci niso v sanjah ne bi sprejeli. To je bil razlog, zaradi katerega je bila Avstralija na videz tako velikodušno pripravljena sprejeti priseljence, razlog, zaradi katerega je Avstralija vztrajala na klavzuli, ki jo je marsikdo ob odhodu spregledal in ki je priseljence obvezovala, da bodo vsaj dve leti opravljali delo, ki jim ga bodo dodelile oblasti.

»Odrasli so podpisali dvoletne delovne pogodbe z avstralsko vlado, zato so morali delati vse, kar jim je bilo naročeno, in tam, kamor so jih poslali. K temu so bili prisiljeni vsi, ki so prišli v Avstralijo organizirano, ob podpori organizacije IRO (International Refugee Organization). Ti so prejeli osebne izkaznice, na katerih je bilo zabeleženo, da so "displaced persons", to je politični begunci ali brezdomovinci. Poklicne kvalifikacije niso bile upoštevane, sprejeti je bilo treba kakršno koli delo, obirati sadje, polagati

železniške tire ali čistiti stranišča. Delalo se je v krajih, oddaljenih več sto kilometrov od družine, s katero so se delavci sestali morda enkrat tedensko«. (55)

Nič drugače se ni godilo izseljencem, ki so prišli v Avstralijo v organizaciji MOEM z naslednjim migracijskim valom v drugi polovici petdesetih let. Tudi ti so se morali soočiti z razkorakom med upanji in dejanskimi okoliščinami. Kljub temu, da so pred odhodom prestali izbirne postopke, s katerimi so preverjali njihovo znanje in usposobljenost, dejstvo, da so bili priznani kot kvalificirani ali polkvalificirani delavci, ni nujno pomenilo, da bodo dobili zaposlitev v svoji stroki.

»Na žalost nas je pričakalo še eno presenečenje. Na razpolago so bila le težaška dela in delo v tovarni. Ni bilo pomembno, ali gre za kvalificiranega delavca, strokovnjaka na področju strojništva ali v drugem sektorju. Avstralija je potrebovala nekvalificirano delovno silo za gradnjo železnic, za razvoj železarstva, za delo v rudnikih, v kmetijstvu«. (56)

Sprejeti je bilo treba delo v kmetijstvu, na primer na plantažah sladkornega trsa v Queenslandu, ali v gradbeništvu, opravljati težaška dela v okviru velikih projektov, kakršna sta bila *Snowy Mountain Hydro Electric Scheme* in *Trans Australian Railway*. Plačilo je bilo razmeroma dobro, a takšna zaposlitev je bila povečini sezonska, delodajalci so najemali le za določen čas. Kakor koli, manjši prihranki so nato družinam omogočili, da si samostojno poiščejo stanovanje in boljšo zaposlitev. Življenjske razmere so bile sprva zelo težke:

»Spominjam se, da so me po enem mesecu bivanja v centru v kraju Greta odpeljali na gradbišče železniške proge. To je bil pravi šok, saj so žena in trije otroci ostali v centru, jaz pa sem stanoval v Villawoodu, kjer sem delal. Ta ločitev me je zelo potrla. In to še

ni vse: plača, ki sem jo prejel, je znašala 13 šilingov, od tega so mi jih 5 odšteli za nastanitev in 5 za nastanitev družine v Greti, po vseh drugih odbitkih mi ni ostalo prav veliko«. (57)

Mnogi, ki so poskušali poiskati delo na lastno pest, so se predvsem zaradi težav pri sporazumevanju soočali z neuspehi in razočaranji:

»Ta naš oče se je pri štiridesetih letih z malim angleškim slovarčkom, v katerega si je vestno zapisal načrt svoje poti, z vlakom odpravil iskat delo, ne da bi razumel eno samo angleško besedo. Na vsaki postaji si je zapisal njeno ime, da se ne bi izgubil. Ko je prišel v Sydney, kjer je stanovala družina, s katero smo pripotovali, je prečesal vsa industrijska območja, a domov se je vrnil potrto, ker ni našel ničesar, in mi je predlagal, naj poskusim še jaz«. (58)

Položaj se je včasih zdel tako brezupen, da so izseljenci pomislili tudi na to, da so sprejeli napačno odločitev. Marsikdo je hrepenel po vrnitvi domov.

»Tri mesece po prihodu so me poslali v gozd sekati drevesa. Zagotavljam vam, da bi se, če bi obstajal most, ali če bi bilo morje globoko le meter in pol, v Italijo vrnil kar peš«. (59)

A treba se je bilo prilagoditi. Tudi tisti, ki so prihajali iz mestnega okolja, so se morali pozanimati glede zaposlitev v kmetijstvu:

»Pri štiriindvajsetih sem se počutil dovolj krepkega in ko so nam predstavniki kmetov povedali, da zaslužijo mnogi, ki delajo na poljih sladkornega trsa, do 8 šilingov na teden, osnovna plača pa znaša sedem šilingov in pol, sem se določil. Ves dan sem se sklanjal in sekal trs, takrat sem spoznal, kako nizko je zemlja. Na poljih sladkornega trsa sem delal samo šest dni«. (60)

Tudi v naslednji fazi, ki je sledila prvim zaposlitvam, sicer dobro plačanemu, a težaškemu in navadno sezonskemu delu, življenje ni bilo lahko. Priseljenci so sicer razpolagali z nekaj prihranki in izkušnjami, tako da so lahko začeli samostojno iskati zaposlitev, bolj primerno svojemu znanju in usposobljenosti, si utirati pot v boljšo prihodnost, a avstralska ureditev ni omogočala dobrega socialnega in zdravstvenega varstva, še naprej so živeli v negotovosti, se prebijali skozi številne težave in ovire:

»Takratna Avstralija je bila dežela, ki je bila z mnogih vidikov še dokaj nerazvita. Dela je bilo dovolj, to že, a samo to. Socialnega in zdravstvenega varstva ni bilo. Teden počitnic, stanovanje? Znajdi se. Živeli smo v najemniških stanovanjih, tudi po šest družin skupaj, z eno samo kopalnico, eno samo kuhinjo in enim samim zunanjim straniščem. To je bilo brez vode, z zbiralnikom, ki so ga komunalni delavci praznili enkrat tedensko«. (61)

Domače prebivalstvo je priseljence imenovalo *new Australian*, s čimer so izražali nezaupanje do novih prišlekov, ki je mejilo na diskriminacijo: »označeni smo bili, kot bi nosili nekakšno majico z napisom«. (62) A obstajale so tudi očitnejše žaljivke, s katerimi so obkladali priseljence iz Italije (ali iz katere koli druge države mediteranske Evrope):

»Tudi naši otroci so trpeli. V šoli so se sicer kmalu odlikovali po učnem uspehu, vendar so se jim vrstniki posmehovali, imenovali so jih "dago, wog", in če so se zaradi tega pritožili, so jim nadelo vzdevek "catholic wog", katoliški psi. Zato so se sramovali, v strahu, da se jim bodo posmehovali, niso hoteli govoriti italijansko«. (63)

Da bi se izognili neprijetnostim, so se torej *new Australian* skušali kar najbolj prilagoditi in v teh svojih prizadevanjih, goreči želji po popolni asimilaciji so bili pripravljene tvegati, da bodo izgubili svojo identiteto. Še posebej za prebivalce Julijske krajine je bilo ohranjanje identitete iz razlogov, ki smo jih že navedli, (64) zapleteno. Njihovo vključevanje v avstralsko družbeno okolje in vzpostavljanje stikov bodisi z domačim prebivalstvom bodisi z Italijani iz drugih pokrajin so spremljale posebne težave. Tržačani so živeli z občutkom, da so nekaj posebnega, da jih je zaznamovala drugačna usoda. Razlogi za njihovo izselitev in življenje, ki so ga živeli v domovini, so bili drugačni. Prihajali so iz urbanega in razvitega okolja, v Avstralijo niso pripotovali s kartonskim kovčkom, povezanim z vrvico. Nasprotno: kot jim je bilo včasih ne brez zlobe oponeseno, so številni med njimi s seboj pripeljali kolesa z motorjem ali klavirje, zunanje znake lagodnega in razmeroma bogatega življenja, ki je bilo zanje za zmeraj izgubljeno.

Ta lastnost, značilna za priseljence iz Julijske krajine, je večkrat poudarjena v pričevanjih in spominih, pa tudi v epilogu romana, objavljenega leta 2002, *Trieste emigrata*. Pripoved se zaključuje z opisom prihoda ladje, ki je iz Trsta priplula v pristanišče v Perthu leta 1954, in z izkrcavanjem izseljencev iz Julijske krajine, bodočih *new Australian*:

»Posadka, številna, kakršne ni videl še nihče izmed nas, zavzeto opravlja svoje naloge. Pridružijo se jim še avstralski policisti in cariniki s širokokrajnimi klobuki. Izseljencem se zdijo, kot bi bili napravljeni za pustno rajanje. Policisti preverjajo potne liste z nestrpnimi, trdimi izrazi na obrazu in namrščenimi obrvmi. Pogledujejo proti prišlekom,

njihovim elegantnim oblekam, a brezposelnim, ki so se podali na tako dolgo pot, da bi v deželi, v kateri so oni zadolženi za red, poiskali delo.

Njihovi obrazi so zaprepadeni. Naši prijatelji takoj doumejo, da bo najhujši boj, ki ga bodo morali izbojevati, boj proti predsodkom. Policisti in uradniki ne razumejo in tega ne bodo nikoli razumeli, da je lahko tudi tako dobro oblečen človek reven. V glavah, ki jih pokrivajo širokokrajniki, je globoko vsajeno prepričanje, da mora biti tisti, ki je reven, tudi oblečen kot revež«. (65)

Navedeni odlomek je – kljub temu, da gre za literarno delo – zanimivo pričevanje o tem, kako globoko je bilo vzajemno nezaupanje, ki je zaznamovalo prve stike med dvema različnima kulturama: Avstralec se je v nejeveri približal priseljencu, njegovo sumničavost je še dodatno podpirala ugotovitev, da ta ni videti kot uboga para na begu pred revščino; Evropejec pa je z nezaupanjem vstopal v robot in preprost svet, v katerem so subtilni odtenki in raznovrstnost prepovedani, na kar opozarjajo zaprepadeni (in prav nič prodorni) obrazi policistov in carinikov.

Pričevanj o težavah pri sporazumevanju, ki so jim botrovali nesporazumi med dvema kulturama, je mnogo tudi v memoarskih delih:

»Na žalost se je že takrat začela kuhati zamera: Avstralci, angleške ali irske narodnosti, so se počutili vzvišene, čeprav so bili v marsičem slabši od julijsko-dalmatinskih priseljencev. Naj povem le, da moški takrat pod hlačami niso nosili perila, oblečeni so bili kot leta 1935, medtem ko smo bili mi zmeraj elegantni, nosili smo moderne obleke, čeprav smo jih imeli sprva zelo malo. Avstralci poleg tega za brisanje nosu niso uporabljali robca«. (66)

Seveda pa nimajo vsi izseljenci iz Furlanije Julijske krajine takšnih izkušenj. Nekateri takšnih zamer in nezaupanja niso občutili. Predvsem med tistimi, ki so prišli iz območij, ki so po vojni pripadla Jugoslaviji, to je med Istrani, prebivalci Reke in Dalmacije, je nad težavami, povezanimi s prilagajanjem, prevladala goreča želja, da bi si v novi deželi ustvarili novo življenje in novo prihodnost za svoje potomce:

»Tako sva nekega dne z ženo razmišljala, da bi bilo lepo, če bi imela še enega otroka, ki bi bil rojen prav v tej deželi, na tem posestvu, ki naju je končno osrečilo po skoraj dveh letih selitev in negotovosti. Najin drugi sin se je rodil po štirinajstih mesecih prebivanja na tem posestvu. Naša sreča je dosegla zvezde«. (67)

Od šestdesetih let do danes: izseljevanja, vračanja in preobrat, ko število vrnitev preseže število odhodov

Tudi v obdobju, v katerem so se priseljenci, ki so v Avstralijo prišli v petdesetih letih, po začetnih težavah z vključevanjem v novo družbeno okolje že ustalili in utrdili svoj položaj v tej deželi, se migracijska vez med Furlanijo Julijsko krajino in Avstralijo ni pretrgala. S to razliko, da je začel tudi tok v nasprotno smer postajati vse izrazitejši. Nadaljevalo se je izseljevanje (tudi na podlagi še enega dvostranskega sporazuma, podpisanega septembra 1967, (68) predvsem pa se je začelo vračanje v domovino. V Furlaniji Julijski krajini je do preobrata, ko je število vrnitev preseglo število odhodov, prišlo že leta 1967, šest let preden je bil takšen preobrat zabeležen na državni ravni, pri čemer to velja tudi za vrnitve iz Avstralije.

Kar zadeva Julijsko krajino so se težnje vračanja v domovino – glede na posebnosti izseljevanja v Avstralijo iz te dežele, ki se je, kot smo ugotovili, razplamtelo nenadoma in silovito, a je hitro zamrlo – pojavile dokaj zgodaj, tako da je število vrnitev iz Avstralije v Tržaško pokrajino preseglo število odhodov že leta 1959, pri čemer se je ta pojav, z izjemo let 1963 in 1965, nadaljeval tudi v prihodnjih letih. Med letoma 1955 in 1995 se je samo v občino Trst vrnilo približno štiri tisoč izseljencev. (69)

Glede Furlanije lahko ugotovimo, da so bili razlogi, zaradi katerih so se izseljenci vračali v domovino, številni in pogosto med seboj prepleteni: svetovna recesija, ki se je začela v šestdesetih letih, industrijski napredek in razvoj turizma v krajih, iz katerih se je izselilo največ prebivalcev, želja sodelovati v popotresni obnovi, deželna zakonodaja, ki je spodbujala vrnitve – vse to so bili dejavniki, ki so vplivali odločitev mnogih furlanskih emigrantov, da se vrnejo v rodni kraj. (70) V Pordenonski in Videmski pokrajini so zabeležili manjši odstotni delež vrnitev iz Avstralije glede na delež vrnitev iz drugih držav (na primer iz Švice ali Francije) in v primerjavi z vsemi vrnitvami iz tujine. V šestletnem obdobju med letoma 1972 in 1976 je bil delež vrnitev iz Avstralije glede na skupno število vrnitev 6,4 oziroma 3,2-odstoten. (71)

Zanimiv vpogled v strukturo furlanskih in julijskih izseljenskih skupnosti v Avstraliji in v njeno spreminjanje skozi čas omogočajo podatki, zabeleženi v matičnih knjigah Italijanov v tujini (AIRE). Seveda gre za podatke, ki so glede na to, da se nanašajo le na tiste italijanske izseljence, ki so obdržali italijansko

državljanstvo, nepopolni, saj pričajo le o nedavnih migracijskih gibanjih in so najverjetneje zelo pomanjkljivi glede starejših obdobj. Kljub temu so lahko zelo koristni, in sicer predvsem zato, ker lahko na njihovi podlagi izrišemo zemljevid izseljencev iz Furlanije Julijske krajine, prisotnih v Avstraliji, po posameznih pokrajinah in občinah, iz katerih prihajajo.

Leta 2005 je bilo v registrih AIRE vpisanih 366 izseljencev iz Goriške pokrajine, pri čemer jih izmed občin štejeta največ Gorica in Tržič, in sicer vsaka prek sto. IZseljencev iz Tržaške pokrajine, vpisanih leta 2005, je 1.530. Kar 90 % jih prihaja iz občine Trst, kar je razumljivo glede na velikost te pokrajine, ki – kot vemo – obsega le šest občin. Iz Pordenonske pokrajine je po teh podatkih izseljencev v Avstraliji 1.924, največ jih je odšlo iz občin, ki smo jih navedli v poglavju o izseljevanju iz Furlanije v obdobju od leta 1954 do leta 1960 (Pasio di Pordenone, Azzano Decimo, Pordenone, Sesto al Reghena, Cordenons, San Vito al Tagliamento). Najštevilčnejša je skupnost izseljencev iz Videmske pokrajine, ki šteje kar 2.195 članov, pri čemer jih večina prihaja iz občin Codroipo, Videm, Čenta, Gumin in Latisana. (72)

OPOMBE K PRISPEVKU FRANCESCA FAITA ZA AMMER
»IZSELJEVANJE IZ FURLANIJE JULIJSKE KRAJINE V AVSTRALIJO«

- (1) Department of Immigration, Canberra, *Australian Immigration. Consolidated Statistics*, 1966.
- (2) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*, in *Giuliano dalmati in Australia. Contributi e testimonianze per una storia*. G. Cresciani (ur.). Associazione Giuliani nel mondo, 1999, str. 62.
- (3) Department of Immigration, Canberra, *Australian Immigration. Consolidated Statistics*. Navedeno zgoraj.
- (4) Prav tam.
- (5) V nadaljevanju bom za označevanje izseljencev iz Julijske krajine, Istre, Reke in Dalmacije uporabljal sicer manj natančen, a krajši izraz julijsko-dalmatinski izseljenci, da bi se izognil vsakokratnemu naštevanju območij izseljevanja.
- (6) G. Cresciani: *Migrants or Mates. Italian Life in Australia*. Sydney: Knockmore Enterprises, 1988, str. 23.
- (7) G. Cresciani: *Migrants or Mates. Italian Life in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 35.
- (8) C. Price: *Southern Europeans in Australia*. Melbourne: Oxford University Press, 1963. Navedeno v: A. R. Stiassi: *Gli italiani d'Australia*. Bologna: Patron, 1979.
- (9) G. Cresciani: *Migrants or Mates. Italian Life in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 96.
- (10) C. Price: *Changes in Immigration Patterns since 1972*. V: *The Australian People*. James Jupp (ur.). *An Encyclopedia of the Nation, its People and their Origins*. New Zealand: Angus & Robertson, 1988. Navedeno v: *Giuliano Dalmati in Australia*. G. Cresciani (ur.). *Contributi e testimonianze per una storia*. Str. 62.
- (11) C. Price: *Southern Europeans in Australia*. Melbourne: Oxford University Press, 1963. Navedeno zgoraj.
- (12) F. Lancaster Jones: *The Territorial Composition of Italian Emigration to Australia, 1876 – 1892*. V: *International Migration*, Vol. 2, št. 4, 1964.
- (13) Glede težav s količinsko opredelitvijo tega pojava glej: R. Pupo: *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli, 2005, str. 43; in A. Kalc: *L'emigrazione slovena e croata dalla Venezia Giulia*. V: *Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia, Friuli e Venezia Giulia, Storia del '900*. Gorizia: Libera editrice goriziana, 1997.

- (14) E. F. Kunz: *Displaced Persons: Calwell's new Australians*. Sydney: Australian National Press, 1988.
- (15) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 63.
- (16) G. Cresciani: *The Italians*. Sydney: Australian Broadcasting Company, 1985, str. 94.
- (17) International Refugee Organization: *L'emigrazione dall'Europa*. 1951, ciklostirana publikacija, Centro Studi Emigrazione, Roma.
- (18) A. Panjek: *Le fonti dell'emigrazione giuliana negli archivi di Parigi e Ginevra. V: Spostamenti di popolazioni e trasformazioni sociali nella provincia di Trieste e nel distretto di Capodistria nel secondo dopoguerra*. C. Donato (ur.). Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, Università degli studi di Trieste, Dipartimento di scienze geografiche e storiche, Trieste, 2001.
- (19) G. Battisti: *Ondate migratorie anomale nell'esperienza italiana: i profughi*, in *Italiani in movimento*. G. Valussi (ur.). Pordenone: Geap, 1978.
- (20) V zvezi s težavami glede opredelitve števila optantov glej: *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli, 2005, str. 187-192.
- (21) E. F. Kunz: *Displaced Persons: Calwell's new Australians*. Navedeno zgoraj, str. 120.
- (22) A. Panjek: *Le fonti dell'emigrazione giuliana negli archivi di Parigi e Ginevra*. Navedeno zgoraj.
- (23) V. Facchinetti: *Storie fuori dalla storia: ricordi di emozioni di emigrati giuliano – dalmati in Australia*. Trieste: Lint, 2001, str. 125.
- (24) V. Facchinetti. Navedeno zgoraj, str. 151 (pričevanje R. Bussettija).
- (25) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 140, (pričevanje A. Dugine).
- (26) Cime: *Sviluppi moderni dell'emigrazione italiana*. Tipkopolis, 1951, v hrambi pri Centro studi emigrazione, Roma.
- (27) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 75.
- (28) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Udine: Ente regionale per i problemi dei migranti, 1999, str. 110.
- (29) Istituto nazionale della previdenza sociale: *Accordi internazionali per le assicurazioni sociali e l'emigrazione stipulati tra l'Italia e altri paesi*. Roma: 1954.

- (30) A. Oblath: *Problemi dell'emigrazione italiana*. V: Z. Ciuffolotti in M. Degl'Innocenti: *L'emigrazione nella storia d'Italia: 1868/1975: storia e documenti*. Firenze: Vallecchi, 1978, str. 123.
- (31) Z. Ciuffolotti in M. Degl'Innocenti: *L'emigrazione nella storia d'Italia: 1868/1975: storia e documenti*. Navedeno zgoraj, str. 249.
- (32) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 126.
- (33) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 75.
- (34) R. Pupo: *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Navedeno zgoraj, str. 228.
- (35) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 72.
- (36) G. Sapelli: *Trieste italiana. Mito e destino economico*, Milano: Franco Angeli, 1990, str. 182-183.
- (37) V zvezi z vprašanji glede količinske opredelitve vseh julijsko-dalmatinskih izseljencev, ki so odšli v Avstralijo po drugi svetovni vojni, glej: F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 70; E. Apih: *Trieste*. Roma – Bari: Laterza, 1988, str. 186 (kjer je navedeno, da je »približno 16.000 oseb odpotovalo med letoma 1954 in 1958, večina v Avstralijo«); G. Cresciani: *Migrants or Mates. Italian Life in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 241 (tu je navedeno, da se »je v Kanado in Avstralijo med letoma 1952 in 1958 izselilo več kot dvajset tisoč Tržačanov«); P. Nodari: *La comunità giuliana di alcune città australiane: Sydney, Adelaide, Melbourne*. Quaderni dell'Istituto di geografia della facoltà di economia e commercio dell'Università di Trieste, št. 16, 1991, str. 37 in 93 (tu je navedeno, da se je izselilo »nekaj deset tisoč oseb«, citiran pa je avstralski vir, v katerem je navedeno, da je v Avstraliji »več kot 27.000 priseljencev iz Julijske krajine«).
- (38) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 114.
- (39) V. Vidali: *Ritorno alla città senza pace. Il 1948 a Trieste*. Milano: Vangelista, 1982, str. 168-177. Navedeno v: G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 74.
- (40) Giani Stuparich: *Trieste emigra*. V: »Il Lavoratore«, 1. avgust 1955.

- (41) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 115.
- (42) M. Di Palma: *Movimento migratorio nei riflessi dell'occupazione e disoccupazione nel Friuli Venezia Giulia*. V: več avtorjev: *Atti della conferenza regionale dell'emigrazione*. Udine: Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, 1969.
- (43) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 125.
- (44) Istituto nazionale della previdenza sociale: *Accordi internazionali per le assicurazioni sociali e l'emigrazione stipulati fra l'Italia ed altri paesi*. Navedeno zgoraj.
- (45) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 119 in 120.
- (46) L. Incisa di Camerana: *Il grande esodo. Storia delle migrazioni italiane nel mondo*. Milano: Corbaccio, 2003, str. 316.
- (47) E. Saraceno: *Emigrazione e rientri: il Friuli Venezia Giulia nel secondo dopoguerra*. Udine: Cooperativa editoriale Il Campo, 1981, str. 38.
- (48) Vsi sezname *Nominal Rolls*, po katerih so bili povzeti podatki, navedeni v nadaljevanju, se po preureditvi arhivov deželnega urada za delo in pospeševanje zaposlovanja *Ufficio regionale del lavoro e della massima occupazione* shranjeni v tržaškem državnem arhivu *Archivio di stato di Trieste* v kuvertah, naslovljenih »Australia: liste d'imbarco, 1 – 7«.
- (49) E. Saraceno: *Emigrazione e rientri: il Friuli Venezia Giulia nel secondo dopoguerra*. Navedeno zgoraj, str. 60.
- (50) G. Cresciani: *Migrants or Mates. Italian Life in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 249.
- (51) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 140-141 (pričevanje A. Dugine).
- (52) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 76.
- (53) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 167 (pričevanje A. Grisancicha).
- (54) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 99-100 (pričevanje M. Bertogne).
- (55) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 136 (pričevanje S. Csarja).

- (56) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 205 (pričevanje M. Stillena).
- (57) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 193 (pričevanje C. Perentina).
- (58) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 77.
- (59) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 100 (pričevanje M. Bertogne).
- (60) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 150 (pričevanje Iginia Ferlana).
- (61) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 126 (pričevanje A. Cecchija).
- (62) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 112 (pričevanje Nerea Brezzija).
- (63) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 126 (pričevanje Anegela Cecchija).
- (64) A. Nelli: *L'esperienza migratoria triestina in Australia. L'identità culturale e i suoi cambiamenti*. Str. 90. V: *Giuliano dalmati in Australia. Contributi e testimonianze per una storia*. Navedeno zgoraj.
- (65) M. Maranzana: *Trieste emigrata*. Firenze: Giunti, 2002, str. 234.
- (66) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 205 (pričevanje M. Stillena).
- (67) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 173 (pričevanje A. Grisancicha).
- (68) G. Cresciani: *Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana, fiumana e dalmata in Australia*. Navedeno zgoraj, str. 64.
- (69) F. Fait: *L'emigrazione giuliana in Australia (1954 – 1961)*. Navedeno zgoraj, str. 128.
- (70) G. Valussi: *Friuli – Venezia Giulia. Il quadro generale*. Str. 42. V: *Rientro degli emigrati e territorio: risultati di inchieste regionali*. M. L. Gentileschi in R. Simoncelli (ur.). Napoli: IGI, 1983.
- (71) P. Nodari: *I rientri degli emigranti dall'Australia nel periodo 1972 – 1977, con particolare riguardo al Comune di Trieste: indagine statistica e campionaria*, Edizione provvisoria, Trieste, 1981, preglednica 3 »vpisi – vrnitve iz Avstralije in iz

tujine v letih od 1972 do 1977 v Furlanijo Julijsko krajino« in preglednica 4 »izbrisi – izselitve v Avstralijo in v tujino v letih od 1972 do 1977 iz Furlanije Julijske krajine«.

(72) Vir podatkov: Ammer (*Archivio multimediale della memoria dell'emigrazione regionale*/Multimedijski arhiv pričevanj o deželnem izseljenstvu), <http://www.emigrazione.regione.fvg.it>